

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

КАРПОВ НИКИФОР СЕМЕНОВИЧ

УДК 343.98

КРИМІНАЛІСТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ЗЛОЧИННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика;
судова експертиза

**Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора юридичних наук**

Київ–2008

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Київському національному університеті внутрішніх справ,
Міністерство внутрішніх справ України

Науковий консультант

доктор юридичних наук, професор **Бахін Володимир Петрович**,
Національна академія державної податкової служби України, професор кафедри
кримінального права, кримінального процесу та криміналістики

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України,
академік Академії правових наук України **Гончаренко Владлен Гнатович**,
Академія адвокатури України, професор кафедри кримінального процесу та
судоустрою;

доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України,
член-кореспондент Академії правових наук України

Зеленецький Володимир Серафимович, Інститут вивчення проблем
злочинності Академії правових наук України, заступник директора

доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України

Михайленко Олександр Романович, Національна академія прокуратури
України, завідувач кафедри теорії та практики прокурорської діяльності

Захист відбудеться “24” січня 2008 р. о 14 год 00 хв на засіданні спеціалізованої
вченої ради Д 26.007.01 у Київському національному університеті внутрішніх
справ (03035, м. Київ, Солом’янська пл., 1)

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Київського національного
університету внутрішніх справ (03035, м. Київ, Солом’янська пл.,1)

Автореферат розісланий “21” грудня 2007 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Л.І. Казміренко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Історія злочинності - це одна зі складових історії розвитку людського суспільства. Його соціальне й економічне перетворення завжди спричиняло зміну злочинності, якісне удосконалення способів і засобів вчинення злочинів.

Злочинність існувала в усі цивілізовані часи, змінюючись не лише від епохи до епохи, від країни до країни, а іноді від одного населеного пункту до іншого. І за чотири тисячоліття починався не один соціальний експеримент з метою профілактики злочинності. Іноді результати були вражаючими, причому найвідчутнішого зниження рівня злочинності домагалися режими, що гранично поневолюють, "зорганізовують" своїх громадян. Водночас суттєве ослаблення ідеологічних і соціальних бар'єрів супроводжувалося підвищенням рівня злочинності. У найвільнішій і найбагатшій країні - США рівень злочинності є дуже високим.

Статистичні дані свідчать, що рівень світової злочинності в абсолютних цифрах не зменшується, у тому числі й у державах, у яких поліцейська служба організаційно і технічно перебуває на найвищому рівні.

Докорінні соціально-політичні й господарсько-економічні перетворення в Україні спричинили суттєві зміни сучасної злочинності. Її перетворення на професійну й організовану висуває перед правоохоронною практикою і наукою завдання розробки і реалізації відповідних підходів до боротьби зі злочинністю, адекватних до її нового характеру, змісту і причин.

За різних соціально-економічних формацій, за різних історичних умов причини злочинності неоднакові, проте вони мають щось загальне - основою цих причин завжди є об'єктивні соціальні суперечності. Тому вивчення злочинності не може обмежуватися аналізом її показників і динаміки їх розвитку, а потребує всебічного дослідження такого соціального явища, як злочинна діяльність.

Увесь спектр чинників, що визначають характер і сутність злочинності, не може бути предметом однієї будь-якої науки, навіть такої, як кримінологія, що загалом вивчає злочинність. Тому, залежно від цілей і спрямованості такого багатогранного соціального явища, його слід вивчати в межах предмета різних наук, ґрунтуючись на взаємовикористанні кожної, результатів досліджень інших.

Криміналістику цікавлять багато характеристик злочинності, але не всі з них прямо стосуються її проблем. Для криміналістики важливе вивчення таких напрямів:

- а) тенденції розвитку злочинності, насамперед, поява нових видів злочинів і "відмирання" старих;
- б) соціально-економічні причини злочинності;
- в) спрямованість і зміни кримінальної політики;
- г) розвиток і поява нових способів учинення злочинів;
- г) розвиток тактичних сторін злочинної діяльності, передусім щодо протидії правоохоронній діяльності;

д) можливості оцінки дієвості засобів і методів боротьби зі злочинністю;
є) позитивний досвід інших країн у боротьбі зі злочинністю, який необхідно вивчати і використовувати.

Більшість із цих аспектів як об'єкт дослідження не лише криміналістики посідають чільне місце у предметі інших наук і є основою для найбільш повного та глибокого їх вивчення у криміналістичному аспекті, для пізнання основної сфери криміналістики - закономірностей слідоутворення - з метою розробки засобів, прийомів і методів збирання і використання необхідної інформації для виявлення і припинення злочинної діяльності. Так, наприклад, виявлення і вивчення причин злочинності необхідні для розроблення заходів її попередження в загальнодержавному масштабі, а криміналістичний аспект полягає, передусім, у розробленні криміналістичних засобів і методів розкриття злочинів, що, на відміну від загальних заходів протидії злочинності, найчастіше мають конкретний обмежений характер, який перешкоджає вивченню певних властивостей злочинів. Але, крім змістовного аспекту вивчення злочинності, не менш важливим є організаційний момент дослідження.

Практично кожний з основних напрямів вивчення злочинності вимагає колективних зусиль, оскільки досліднику-одинаку його не опанувати. Тому не випадково більшість публікацій нині має понятійно-описовий характер, а глибоко дослідницьких праць з характеристики злочинності практично немає.

Зосередження зусиль групи дослідників на розроблянні важливої проблеми можливе у двох варіантах: а) вивчення проблеми колективом науково-дослідного інституту; б) створення групи вчених з визначеної проблеми. Водночас зазначені можливості сьогодні не використовуються, оскільки для цього зовсім немає ні моральних, ні матеріальних стимулів. Учені заохочуються на рівні учених ступенів і звань, а такі дослідження мають заохочуватися індивідуально. Науково-дослідні інститути і науково-дослідні лабораторії, як свідчить практика, здебільшого працюють на доповіді й "наукові праці" керівників різних відомств.

Дослідженню різних аспектів злочинності й засобів боротьби з нею приділяли увагу багато вчених, насамперед криминологи і криміналісти: Ю.П. Аленін, Ю.В. Баулін, В.П. Бахін, Р.С. Белкін, Т.В. Варфоломеєва, А.Ф. Волобуєв, В.Г. Гончаренко, А.І. Долгова, А.П. Закалюк, В.С. Зеленецький, А.Ф. Зелінський, А.В. Іщенко, М.К. Камінський, І.І. Карпець, В.О. Коновалова, М.В. Костицький, Н.І. Клименко, В.М. Кудрявцев, Н.Ф. Кузнецова, В.С. Кузьмічов, В.К. Лисиченко, Є.Д. Лук'янчиков, В.В. Лунєєв, Г.А. Матусовський, О.Р. Михайленко, В.Т. Нор, М.В. Салтевський, А.Б. Сахаров, С.М. Стахівський, В.П. Тихий, В.В. Тищенко, І.К. Туркевич, В.І. Шакун, В.Ю. Шепітько, М.П. Яблоков та ін.

Однак вивчення власне злочинної діяльності як соціального явища, що зумовлює цілі, завдання, засоби і методи протидії злочинності, у криміналістичному аспекті практично не проводилося. Водночас реальність і дієвість відповідних заходів може бути забезпечена лише всебічним і глибоким дослідженням механізмів і закономірностей життєдіяльності злочинної складової

людського суспільства, її виявів в об'єктивному середовищі, що дозволяють розробляти і реалізовувати адекватні сучасному характеру злочинності засоби боротьби з нею. Зазначені чинники визначили вибір теми дисертації.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана згідно з планом наукових досліджень Міністерства внутрішніх справ України, передбаченим Пріоритетними напрямками наукових та дисертаційних досліджень, які потребують першочергової розробки і впровадження в практичну діяльність органів внутрішніх справ України на період 2004-2009 роки (наказ МВС України від 5 червня 2004 року № 755), Комплексною програмою профілактики злочинності на 2001-2005 роки, затвердженою Указом Президента України від 25 грудня 2000 року № 1376/2000, Комплексною програмою профілактики правопорушень на 2007-2009 роки, затвердженою Постановою Кабінету Міністрів України від 20 грудня 2006 року № 1767, наказом Міністерства внутрішніх справ України "Про затвердження програми розвитку системи відомчої освіти і вузівської науки на період з 2001 до 2005 року" від 11 травня 2001 року № 356, Міждержавною програмою спільних заходів боротьби зі злочинністю на 2005-2007 роки від 16 вересня 2004 року, Концепцією забезпечення захисту законних прав та інтересів осіб, які потерпіли від злочинів, схваленою Указом Президента України від 28 грудня 2004 року № 1560/2004.

Дисертація включена до плану науково-дослідних робіт Національної академії внутрішніх справ України, протокол засідання вченої ради Національної академії внутрішніх справ України від 30 вересня 1997 року № 11. Робота зареєстрована за № 394 у "Переліку тем дисертаційних досліджень з проблем держави і права" Академії правових наук України, 1999 рік.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є розроблення науково-методичних засад вивчення злочинної діяльності для забезпечення удосконалювання засобів і методів боротьби зі злочинністю.

Для досягнення цієї мети були поставлені й вирішувалися такі головні завдання:

розкрити соціальну сутність, природу і зміст злочинної діяльності;
охарактеризувати принципи злочинної діяльності;

сформулювати поняття злочинної діяльності;

обґрунтувати необхідність виокремлення пріоритетів у боротьбі зі злочинністю;

розкрити діалектику взаємозв'язку засобів контролю над злочинністю і захисту прав особи;

висвітлити криміналістичні аспекти вивчення злочинної діяльності;

розкрити поняття і сутність тактики злочинців;

конкретизувати можливості методів і джерел вивчення злочинної діяльності;

охарактеризувати головні напрями удосконалення криміналістичних

засобів і методів виявлення, розкриття, розслідування і профілактики злочинів.

Об'єкт дослідження — злочинна діяльність у її взаємозв'язку з діяльністю боротьби зі злочинністю.

Предмет дослідження — криміналістичні засади вивчення злочинної діяльності.

Методи дослідження. Методологічну основу дисертаційного дослідження становлять принципи й наукові категорії діалектичної теорії пізнання соціальних явищ, виявлення закономірностей їх розвитку, що дозволило поглибити розкриття природи суперечностей і взаємин злочинної діяльності з конфронтуючою їй правоохоронною діяльністю. Використовувалися загальнонаукові методи, зокрема:

історичний - забезпечив розкриття природи злочинної діяльності й обґрунтування необхідності її спеціального наукового дослідження;

логічний - уможливив виявлення як зовнішніх поверхових, так і внутрішніх, глибинних зв'язків соціальних й економічних явищ;

статистичний - дозволив дослідити характеристики й тенденції розвитку злочинної діяльності;

структурно-функціональний — дав можливість визначити співвідношення і відповідність засобів та методів боротьби зі злочинністю з характером сучасної злочинності;

порівняльно-правовий - дозволив дослідити можливості й необхідність реалізації закордонного досвіду у вивченні та використанні засобів і методів боротьби зі злочинністю;

соціологічні - уможливили вивчення широкого спектра думок практичних працівників і вчених стосовно проблеми, що досліджується;

науково-методичний - забезпечив дослідження злочинної діяльності у вітчизняній і закордонній юридичній літературі.

Під час проведення дослідження автор здійснив анкетування понад п'ятнадцяти категорій респондентів з десяти країн: начальників районних відділів внутрішніх справ - 1768 осіб, начальників структурних підрозділів - 510 осіб, слідчих - 19339 осіб, оперативних уповноважених - 10752 особи, суддів - 257 осіб, адвокатів - 105 осіб, експерти - 1590 осіб, працівників відділів оперативної інформації - 289 осіб, викладачів і науковців - 4037 осіб, державних службовців - 1753 особи, громадян - 5928 осіб, слухачів і студентів - 8429 осіб, засуджених - 1038 осіб (усього - 55795 осіб); вивчено 204 кримінальні справи, 318 авторефератів, кандидатських і докторських дисертацій.

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертація є першою в Україні спробою висвітлення на монографічному рівні криміналістичних характеристик злочинної діяльності. У роботі обґрунтовано низку нових концептуальних положень і висновків, що належать до загальної теорії криміналістики і методологічних засад вивчення злочинної діяльності та удосконалення засобів і методів боротьби зі злочинністю, а саме:

уперше:

сформульовано поняття злочинної діяльності як однієї з форм людської діяльності, що забезпечує існування і розвиток антигромадської складової частини населення;

обґрунтовано й охарактеризовано принципи злочинної діяльності як умови її пізнання і найповнішої характеристики сутності;

аргументовано необхідність і напрями забезпечення пріоритетності в розробленні засобів і методів боротьби зі злочинністю;

як одну з основних причин (крім соціально-економічних) низької ефективності боротьби зі злочинністю зазначено відсутність у державних галузях влади справжнього бажання і волі реально боротися зі злочинністю (зокрема, корупцією, що руйнує державу);

розкрито діалектичний характер взаємозв'язку засобів контролю над злочинністю і заходів захисту прав й інтересів особи, що полягає не в їх неправомірному протиставленні, а в забезпеченні розумного сполучення для вирішення обох завдань;

набули подальшого розвитку:

поняття адекватності засобів і методів боротьби зі злочинністю її сучасному характеру, у зв'язку з чим обґрунтовано неприпустимість заперечення нових і нетрадиційних засобів та методів збору інформації для виявлення, розкриття, розслідування і попередження злочинів без глибокої наукової й експериментальної перевірки;

головні напрями криміналістичного вивчення злочинної діяльності з акцентом на умови життєдіяльності злочинності;

пропозиції щодо подальшого розвитку досліджень злочинної діяльності у змістовному й організаційному аспекті. Загалом матеріали дослідження є теоретичними підвалинами подальшого поглиблення вивчення злочинної діяльності для удосконалювання заходів і засобів протидії їй.

Практичне значення одержаних результатів. Практична значимість роботи, насамперед, убачається в тому, що вони використовуються для оптимізації науково-методичного забезпечення практики боротьби зі злочинністю.

Зокрема, основні положення упродовж 2002-2007 років роботи впроваджені в навчальний процес навчальних закладів України, Росії, Білорусі, Молдови, Вірменії, Грузії, Латвії, Литви, Естонії, Узбекистану, Румунії, Казахстану, Азербайджану, Киргизії, які забезпечують підготовку кадрів для правоохоронних органів.

Авторські розробки безпосередньо використовуються у повсякденній діяльності практичних підрозділів правоохоронних органів України, Росії, Молдови, Білорусі. Йдеться про оперативні, слідчі, експертно-криміналістичні служби Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, податкової міліції.

Крім того, результати дослідження можуть бути використані та використовуються у подальших наукових дослідженнях проблем протидії злочинності.

Особистий внесок здобувача. Викладені в дисертації положення, що виносяться на захист, є результатом самостійної роботи автора. Наукові ідеї та розробки, які належать співавторам опублікованих праць, у дисертаційному дослідженні не використовувались.

Апробація результатів дослідження. Емпіричні дані дослідження були направлені до 320 навчальних, наукових і практичних установ України, Російської Федерації, республік Білорусь, Узбекистан, Азербайджан, Вірменія, Грузія, Латвія, Литва, Естонія, Казахстан і Молдова. Понад 200 адресатів надіслали відповіді, в яких зазначено наукову і практичну цінність матеріалів дослідження і їх використання у своїй навчальній та науковій роботі, зокрема, Комітет з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності Верховної Ради України, Головне слідче управління Міністерства внутрішніх справ України, Національний університет внутрішніх справ України, Луганська академія внутрішніх справ імені 10-річчя незалежності України, Одеський юридичний інститут Національного університету внутрішніх справ України, юридичний факультет Львівського університету, Національна академія Служби безпеки України, Академія управління Міністерства внутрішніх справ Російської Федерації, Московська державна юридична академія, Санкт-Петербурзький університет, Гродненський університет, Науково-дослідний Інститут криміналістики і судової експертизи Республіки Білорусь, Міністерство внутрішніх справ Республіки Молдова, Академія поліції Міністерства внутрішніх справ Республіки Азербайджан, Костанайського юридичного інституту Міністерства юстиції Республіки Казахстан та ін.

Теоретичні положення та висновки дисертації були оприлюднені на 48 конференціях, симпозіумах і семінарах: міжнародні конференції: "Тероризм і національна безпека України" (м. Київ, 11-12 квітня 2002 року); "Роль та місце поліції в громадянському суспільстві" (м. Київ, 7-8 червня 2004 року); "Окремі проблеми підготовки юристів-правоохоронців" (м. Луцьк, 23-24 березня 2007 року); міжнародні науково-практичні конференції: "Судова реформа в Україні" (м. Харків, 18-19 квітня 2002 року); "Актуальні проблеми підготовки кадрів і робота з персоналом оперативних служб міліції" (м. Київ, березень 2003 року); "Проблема вдосконалення підготовки слідчих та експертів в умовах реформування правоохоронної системи в Україні" (м. Львів, червень 2005 року); "Актуальні проблеми участі неповнолітніх свідків у кримінальному процесі" (м. Одеса, 31 березня - 1 квітня 2006 року); міжнародна наукова конференція "Роль і значення діяльності професора Р.С. Белкіна у становленні і розвитку сучасної діяльності криміналістики" (м. Москва, 2002 року); міжнародна науково-практична міжвузівська конференція "Сучасні проблеми боротьби зі злочинністю" (м. Воронеж, 15-16 травня 2002 року); конференція Національної

академії внутрішніх справ України "Боротьба з організованою злочинністю і корупцією" (м. Київ, квітень 2000 року); міжнародні семінари Національної академії внутрішніх справ України: "Підготовка та підвищення кваліфікації працівників поліції в Баварії" (м. Київ, 15-17 квітня 2002 року); "Організація роботи криміналістів у поліції Баварії" (м. Київ, 15-16 листопада 2004 року); семінари Національної академії внутрішніх справ України: "Боротьба з відмиванням грошей" (м. Київ, 30 жовтня - 3 листопада 2000 року); "Організація, методика і тактика розкриття та розслідування умисних, серійних вбивств і вбивств на замовлення" (м. Київ, 9-11 квітня 2001 року); "Боротьба з економічною злочинністю, комп'ютерними злочинами та відмиванням грошей" (м. Київ, 24-26 червня 2002 року); ювілейні читання, присвячені 15-річчю кафедри управління органами розслідування злочинів Академії управління (м. Москва, 2000 рік); регіональний круглий стіл "Актуальні проблеми кримінального і кримінально-процесуального законодавства та практики його застосування" (м. Хмельницький, 21-22 лютого 2003 року).

Публікації. Дані дослідження відображені у трьох авторських монографіях, 31 одноосібних статтях, опублікованих в Україні, Росії, Білорусі, Казахстані та Молдові, 7 посібниках та 13 статтях, опублікованих у співавторстві; 30 статей видано у фахових виданнях, перелік яких затверджено ВАК України.

Структура дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, 15 підрозділів, висновків, 56 додатків на 390 сторінках, списку використаних джерел (743 найменування). Повний обсяг дисертації становить 827 сторінок, з них загальний текст, дисертації - 363 сторінки.

Основний зміст

У вступі обґрунтовано актуальність теми дисертації, визначено зв'язок праці з науковими програмами, планами, темами, мету, основні завдання, методи, об'єкт та предмет дослідження, розкрито наукову новизну, теоретичне та практичне значення одержаних результатів, наведено дані щодо їх апробації, впровадження та щодо публікацій, структури й обсягу праці.

Розділ 1. "Злочинна діяльність як об'єкт криміналістичного дослідження" складається з чотирьох підрозділів.

У підрозділі 1.1. "Характеристика сучасної злочинності" акцентовано увагу на тому, що на сучасному етапі злочинність характеризують такі властивості, як масштабність, професійність, організованість, транснаціональність і висока технічна озброєність, а це потребує нових і виважених підходів до протидії такому негативному суспільно небезпечному явищу. Окрему небезпеку становить той факт, що сучасна злочинність постійно охоплює все нові сфери суспільного життя. За таких умов правоохоронні органи часто потрапляють у ситуацію, коли вони змушені "наздоганяти" нестримний поступ злочинності й витратити чимало часу й зусиль для налагодження адекватного протистояння злочинності, що вторглася в нову сферу, а ще більше

для того, щоб протидіяти їй.

Звертаючи увагу на зростання кількісних показників злочинності, що характерно не лише для України, а й країн СНД та більшості розвинутих країн, і підтверджуючи ці висновки статистичними даними за 1990-2006 роки, автор зазначає, що ці цифри статистичної звітності відображають не дійсні кількісні параметри злочинності, а є лише підсумком реєстрації й обліку злочинців. Водночас зареєстрована злочинність - лише вершина айсбергу, що піднімається над поверхнею проблеми. Головною небезпекою сучасної злочинності є не її кількісні зміни, а якісні перетворення, що виявляються у виникненні нових видів злочинів, зухвалості й жорстокості злочинців, проникненні злочинності в усі структури суспільства й держави, підвищенні рівня й організованості злочинності та її міжнародного "співробітництва". Усе це є концентрованим виявом того небезпечного явища, що становить загрозу вільному й незалежному існуванню будь-якої держави.

Розкриваючи зміст окремих характеристик сучасної злочинності, автор виокремлює й докладно розглядає такі її складові, як професіоналізм та організованість злочинної діяльності. Розглянувши історичні витoki професіоналізму злочинців, здійснивши аналіз думок науковців щодо основних і додаткових ознак організованої злочинності та ґрунтуючись на міжнародному досвіді з питань попередження і розслідування кримінальних справ про організовану злочинність, автор пропонує власне визначення організованої злочинності в Україні, вважаючи такою заздалегідь заплановану діяльність зі створення організованих злочинних структур, підготовки і вчинення злочинів, забезпечення їх функціонування та захисту, протидії діяльності правоохоронних органів, участі в офіційній і тіньовій економіці, легалізації (відмиванні) доходів, отриманих злочинним шляхом. Зважаючи на важливість такої ознаки, як масштабність діяльності, автор вважає також, що організовану злочинність можна визначити як форму ієрархічної побудови злочинного формування, масштабність діяльності якого впливає на соціально-економічну структуру держави.

Розглянуто й проаналізовано численну кількість визначень злочинної діяльності, що були запропоновані вітчизняними та зарубіжними дослідниками цієї проблеми. Криміналістичне розуміння цього поняття порівнюється з однойменним поняттям, що вживається у філософії, психології, кримінальному праві, кримінології. У зв'язку з цим, автор вважає за необхідне й аргументує свою думку щодо уточнення співвідношення категорій і понять "злочин", "злочинність", "злочинна діяльність", вважаючи, що злочин - це одиничне явище, злочинність - загальне, а злочинна діяльність - вияв і відображення соціальної сутності злочинів і злочинності як соціального елементу життєдіяльності суспільства. Аналізуючи різні наукові підходи до визначення поняття "діяльність", автор окремо висвітлює питання щодо таких складових злочинної діяльності, як її мета, об'єкт, суб'єкт, засоби, процес і принципи діяльності.

Звертається увага на специфічність та своєрідність процесу злочинної діяльності, специфічним елементом якого є протидія її виявленню та припиненню, що завжди властиво діям злочинців. Нині злочинці не лише знищують матеріальні сліди, а й "купують" або "забирають" свідків та осіб, які здійснюють правосуддя. Вони також люблять свої інтереси в державних органах, використовують міжнародні зв'язки для вчинення злочинів і приховування членів злочинних угруповань, що "засвітилися". Найпоказовішою щодо цього є корупція державних чиновників, що дає змогу злочинцям отримувати інформацію, необхідну для їх "господарської" діяльності, а також для виявлення планів і намірів правоохоронних органів і протидії їм як власними заходами, так і за допомогою дій корумпованих осіб. На думку автора, для протидії злочинності недостатньо реагувати на окремі її вияви - злочини, що вчинюються, треба боротися із самостійним і надзвичайно життєстійким соціальним організмом, що усвідомлено і цілеспрямовано протиставляє себе суспільству й державі. Лише всебічне і глибоке пізнання феномена злочинної діяльності, що розкриває його джерела, природу, зміст і причини, дасть змогу визначити реальні шляхи і засоби протидії йому.

Важливе місце у цьому посідає вивчення принципів злочинної діяльності як основних положень, що визначають її сутність, форми і методи, відмінні риси. До таких принципів, що варті на увагу і вивчення, автор відносить: доцільність, економічність, дещо незвичний для пересічного сприйняття - принцип наукової обґрунтованості, що полягає у використанні для підготовки і вчинення злочинів найсучасніших технічних засобів, принцип спеціалізації, досконалення діяльності чи постійного відновлення її засобів і методів, конспірації та маскуванню, корпоративної єдності як один із стрижневих принципів у характеристиці злочинної діяльності та ін. Дослідження принципів злочинної діяльності дає змогу вирішити низку важливих завдань: розкрити зміст й особливості злочинної діяльності; усвідомити вплив принципів на її характер; виявити взаємозв'язок принципів з цілями й умовами вчинення злочинів; забезпечити розроблення ефективних засобів і методів протидії злочинній діяльності. Особливої уваги варте дослідження питань про взаємозв'язок принципів слідчої і злочинної діяльності, що виявляються, насамперед, через об'єкт і цілі діяльності - правові відносини і соціальні цінності, які злочинність прагне використовувати з корисливими намірами, а слідство — захистити від цих посягань.

У підрозділі 1 2 *"Загальна характеристика методів вивчення злочинної діяльності"* зазначено, що в межах криміналістичного вивчення злочинної діяльності немає і не може бути ізолюваного її дослідження, по-перше, через те, що її пізнання здійснюється з метою розробки й удосконалення засобів та методів боротьби зі злочинністю, по-друге, розмежоване вивчення злочинної і правоохоронної (насамперед, слідчої) діяльності не має сенсу, оскільки найповніше розкрити і пізнати їх можна, лише аналізуючи їх взаємодію і

взаємопроникнення. Значне розширення аспектів злочинної діяльності, що підлягають дослідженню, потребує уточнення методів і джерел вивчення, котрі відповідають сучасним завданням й умовам боротьби зі злочинністю.

У криміналістичному вивченні злочинної діяльності її всеосяжне дослідження, на думку автора, неможливе і не може ставитися завданням. На це впливають такі чинники, як мінливість поняття і змісту злочинної діяльності, різноманіття виявів її слідів і наслідків, її суттєва латентність, неможливість виявлення і вивчення всіх слідів учинених злочинів, невичерпність джерел інформації про злочинну діяльність тощо. У зв'язку з цим, головним методом дослідження злочинної діяльності є вибірковий, при застосуванні якого забезпечується однорідність вибірки за обраною для дослідження ознакою.

Кожен метод пізнання відрізняється своїми можливостями проникнення у сутність досліджуваного, виявлення і розкриття його властивостей і ознак. Будь-який окремо взятий метод уможливорює пізнання певного аспекту явища, а одержані за його допомогою результати мають відповідний його рівню ступінь вірогідності. І лише система різних методів забезпечує всебічність дослідження та найбільшу обґрунтованість і переконливість результатів.

Здійснений автором аналіз матеріалів і даних вивчення слідчої практики показав, що в її дослідженні використовуються не всі можливості методів пізнання, а деякі з них застосовуються вкрай рідко, наприклад, математичні, наукометричні, спостереження, експеримент. Найширший спектр різних методів і повнота реалізації їх можливостей характерні для досліджень, проведених у науково-дослідних установах, але їх обсяг у всій масі вивчення

слідчої практики обмежений. Найповніше методи пізнання, характер і зміст матеріалів, що вивчаються, відображаються у дисертаціях й авторефератах, до чого авторів зобов'язує форма та вимоги до цих робіт. Результати аналізу 318 авторефератів дисертацій з кримінального процесу, криміналістики та кримінології, що захищені в Україні, Росії, Білорусі й Казахстані з 1990 до 2006 року, свідчать про те, що 2004 року, порівняно з 1990 роком, відбулося суттєве зменшення вивчення кримінальних справ (8,9 % порівняно з 53,2 %) і різке збільшення кількості аналізу відмовних матеріалів (62,9 % порівняно з 4,9 %). Помітно збільшилася кількість проведених анкетувань, а інтерв'ювання й експертна оцінка залишилися на тому самому рівні. До позитивних моментів, на думку автора, можна віднести розширення використання структурно-функціонального, порівняльно-правового й історичного методів.

Наукові методи пізнання, за їх роллю у проведенні досліджень, автор умовно поділяє на дві групи: методи, що визначають гносеологічний підхід до дослідження, та методи, що забезпечують безпосереднє збирання і опрацювання практичного матеріалу про об'єкт дослідження.

У підрозділі 1.3. *"Протидія як елемент злочинної діяльності"*, розкриваючи зміст та сутність цього явища, дисертант виходить з того, що протидія за період існування злочинності розвинулася від елементарних кроків до системи

витонченої і відкритої протидії діяльності державних органів щодо боротьби зі злочинністю. Сучасна протидія розслідуванню змінилася не лише якісно, втілюючись у нові форми, засоби і методи її здійснення, а й масштабно, передусім, у межах діяльності організованої злочинності. З огляду на зазначене, для розроблення і реалізації дійових заходів подолання протидії розслідуванню необхідне всебічне і глибоке вивчення сучасного феномена протидії як складового елементу протистояння злочинності й суспільства. У цьому пізнанні мають чітко виокремлюватися два складники: те, що може викриватися і переборюватися на рівні діяльності правоохоронних органів, і те, що можна подолати лише з використанням можливостей держави і суспільства загалом.

Знання видів, форм, прийомів й ознак вияву протидії розслідуванню необхідне для розв'язання низки завдань, зокрема: слідчому та іншим працівникам правоохоронної сфери для врахування у своїй діяльності; для реагування керівників на конкретні факти протидії і розроблення заходів захисту в діяльності підпорядкованих служб та підрозділів; для формування наукових засад боротьби з протидією розслідуванню і розроблення прийомів та засобів її подолання.

З питань протидії розслідуванню дисертантом опитано вісім категорій респондентів з України, Росії та Латвії. Головною формою протидії всі опитані назвали психологічний вплив, а найпоширенішими конкретними формами протидії - вплив на учасників кримінального судочинства; надання неправдивих показань. Про безпосередній вплив на учасників судочинства повідомили 65,4 % керівників районних відділів внутрішніх справ, 36,5 % слідчих, 50,7 % оперуповноважених, 49,3 % суддів та 15,9 % громадян. Сьогодні серед форм впливу на учасників судочинства найбільш поширеними є пропозиції матеріальної винагороди (64,8 %), загроза життю і здоров'ю близьких (20,1 %), погроза знищення майна (19,1 %). Зазвичай такий тиск виявляється з боку: винних у вчиненні злочину (48,0 %), їх близьких, знайомих, адвокатів (37,4 %), працівників правоохоронних органів (16,5 %), незнайомих людей (13,6 %), державних службовців (10,2 %). 31,3 % опитаних засуджених зазначили, що самі протидіяли у процесі розслідування, а причинами такої протидії назвали: 38 % - відсутність віри у справедливе вирішення своєї справи; 36 % - прагнення уникнути кримінальної відповідальності; 12 % - спонукання до цього ставлення і поведінки слідчого. Більшість з опитаних, на прохання визначити один головний напрям у вирішенні проблем боротьби з протидією у розкритті й розслідуванні злочинів, надали перевагу соціально-економічному (начальники районних відділів внутрішніх справ і населення), матеріально-технічному (судді, слідчі й оперуповноважені) та законодавчому (студенти) напрямам. До того ж усі опитані охарактеризували наявні правові засоби боротьби з протидією як явно недостатні.

У підрозділі 1.4. *"Співвідношення слідчої та злочинної тактики"* автор розглядає різні визначення понять: "тактика", "криміналістична тактика", "тактика діяльності злочинців" і зазначає, що тактику дій злочинців важливо

вивчати через те, що сьогодні створюється її теорія. Вивчення злочинної тактики необхідно не лише для того, щоб озброїти слідчих знаннями, який конкретно арсенал засобів може їм протиставлятися, а передусім для того, щоб розробляти тактику слідства. У розробленні тактики слідчого, на думку дисертанта, сьогодні головна увага має приділятися контрприйомам. Без цього слідчий часто опиняється у ситуації, коли пошук рішень не ґрунтуватиметься на виборі тих, що йому рекомендовані й відомі. Варто пам'ятати, що нерідко першим починає використовувати свій арсенал злочинець, і тоді слідчому потрібні контрприйоми.

Тактика - це, насамперед, психологія, у якій "гра" і перемога визначаються рівнем знання й уміння використовувати закономірності людської поведінки. Тактичні аспекти діяльності слідчого характеризують загальні підходи до вирішення завдань розслідування: визначення своєчасності проведення слідчих дій для забезпечення найбільшої результативності; оцінка необхідності здійснення певних заходів, з огляду на пов'язаний з цим тактичний ризик; рішення про пред'явлення доказів, визначення обсягу і характеру інформації у зверненні за допомогою до громадян; установлення цілей і набору дій при плануванні та здійсненні тактичних операцій. Це відповідає тактичному рівню організації розслідування.

Окрему увагу приділено тактичним аспектам злочинної діяльності. Про недостатню тактичну озброєність правоохоронців свідчать, зокрема, й дані опитувань різних категорій респондентів. Так, наприклад, про відсутність джерел інформації щодо тактики злочинної діяльності заявили 81,5 % начальників районних управлінь внутрішніх справ, 76,3 % слідчих та 58,5 % оперуповноважених. Це ще раз підкреслює необхідність спеціального, цілеспрямованого вивчення тактики злочинців. На думку дисертанта, тактика злочинців - це система прийомів і способів, що мають на меті, з одного боку, створити сприятливі умови для реалізації злочинних задумів, а з іншого - максимально перешкодити виявленню і припиненню злочинної діяльності.

Розділ 2. "Завдання боротьби зі злочинністю" складається з п'яти підрозділів.

У підрозділі 2.1. *"Місце та роль криміналістики в системі завдань боротьби зі злочинністю"* розглянуто окремі ґносеологічні та праксеологічні аспекти злочинності, завдання, що стоять перед окремими науками кримінально-правового циклу, а в низці останніх - завдання криміналістики.

Завдання криміналістики має виявлятися через те сутнісне, що відрізняє внесок криміналістики в боротьбу зі злочинністю. Таким є розроблення засобів, прийомів і методів збирання доказової інформації для розкриття, розслідування і попередження злочинів. У зв'язку з цим, головне завдання криміналістики дисертант формулює як *забезпечення боротьби зі злочинністю відповідними до потреб практики засобами, прийомами і методами отримання доказової інформації*. Спеціальні завдання постали перед криміналістикою ще тоді, коли вона формувалася як самостійна наука. До таких належать: вивчення

закономірностей слідоутворення, збирання і використання доказової інформації; вивчення практики розкриття і розслідування злочинів, включаючи досвід і дані інших країн; розроблення теоретичних засад діяльності з виявлення, збирання, дослідження та використання доказової інформації; розроблення практичних рекомендацій технічного, тактичного і методичного характеру; розроблення засобів і заходів попередження злочинів.

Проте завдання криміналістики як науки не обмежується лише сферою кримінального судочинства. Застосування даних криміналістики є правомірним і у сфері цивільного судочинства, що, на думку автора, згодом позначиться на визначенні поняття предмета криміналістики. Адже криміналістика - це сукупність даних про будь-які сліди діяльності людини, що містять інформацію про їх виникнення, форми відображення, умови існування, зміни і зникнення, можливості виявлення і дослідження. Безпідставними є пропозиції окремих вчених щодо створення якихось "нових" криміналістик. У криміналістиці як науці потрібно чітко розмежовувати її зміст та функціональне призначення, саме у змішуванні предмета криміналістики і службової ролі вбачається прагнення створювати різні "криміналістики".

Криміналістика (і лише криміналістика) має досліджувати будь-які сліди злочинної діяльності, що свідчать про функціонування злочинних формувань і характеризують їх, груп й окремих злочинців для вирішення завдань щодо виявлення і викриття всієї злочинної структури, що стоїть за певним фактом, певною особою. Отже, самостійним завданням криміналістики має бути вивчення криміналістичних аспектів злочинної діяльності.

Цілі криміналістичного вивчення слідчої практики, зазвичай, обмежують предметом науки криміналістики. Водночас суміжні питання професійної підготовки слідчих, наукової організації їх праці та низка інших також мають включатися й охоплюватися метою вивчення слідчої практики. Отже, без чіткої конкретизації цілей вивчення слідчої практики і визначення відповідних їм засобів і методів дослідження не можна забезпечити справді наукове вивчення практики і використання отриманих результатів, що відповідатиме вимогам часу.

Без прогностичного аналізу для визначення нових можливих варіантів злочинних дій і розроблення та реалізації попереджувальних заходів злочинці уникатимуть відповідальності. Отже, криміналістика у своїх теоретичних розробленнях і практичних рекомендаціях має "працювати" на прогнозування і попередження того, що може стати реальністю в найближчому майбутньому.

Принципово важливим є питання про впровадження криміналістичних рекомендацій у практику розкриття і розслідування злочинів, оскільки, по-перше, воно пов'язане з функцією науки криміналістики, по-друге, останніми десятиліттями багато висловлених рекомендацій не реалізовані на практиці, що є серйозним недоліком у діяльності з боротьби зі злочинністю.

Потрібно визначитися з поняттям і змістом криміналістичного забезпечення слідчої практики. У цьому явищі треба чітко розмежовувати два

аспекти: наукове забезпечення, тобто розроблення необхідних практиці засобів, прийомів і методів діяльності, й організація забезпечення, тобто створення умов для сприйняття і використання практикою цих рекомендацій.

У підрозділі 2.2. "Співвідношення захисту прав особи та контролю над злочинністю" розглянуто сучасний стан вітчизняної і зарубіжної практики забезпечення захисту прав особи у процесі кримінального переслідування та контролю за злочинністю. Завдання полягає у встановленні оптимального режиму розслідування і судового розгляду кримінальних справ, який забезпечуватиме як захист прав особи, так і дієвість правових засобів боротьби зі злочинністю. При цьому втручання державних органів у сферу особистих свобод має обмежуватися необхідними для боротьби зі злочинністю заходами. Щоб розв'язати цю проблему, слід подолати низку перешкод: невідповідність завдань боротьби зі злочинністю, що ставляться перед правоохоронними органами, наданим для їх вирішення можливостям; явну непослідовність у розв'язанні проблем удосконалення засобів і методів боротьби зі злочинністю; з огляду на попередні уявлення і підходи, невирішеність суперечностей у співвідношенні захисту прав особи і забезпеченні необхідних умов боротьби зі злочинністю.

При здійсненні правоохоронної діяльності постійно доводиться обирати між справедливістю й ефективністю, тому треба знаходити такі засоби і методи, які б забезпечували водночас і ефективність, і справедливість. Зазвичай все нове, що пропонується і спрямовано на підвищення ефективності боротьби зі злочинністю, наражається на заперечення, оскільки погіршує становище підозрюваного, обвинуваченого.

Питання про співвідношення прав потерпілого і злочинця давно є предметом уваги багатьох учених. Правильною, на думку автора, є та позиція, що закон повинен виявляти свої гуманістичні принципи, насамперед, до суспільства і громадян, які постраждали, а потім - до злочинців, а не у зворотній послідовності.

Неодмінною умовою обґрунтованості політики боротьби зі злочинністю є об'єктивна оцінка причинного комплексу даного соціально-негативного явища. Важливим моментом політичної передумови боротьби зі злочинністю є те, що влада і народ мають жити за єдиними, обов'язковими для всіх вимогами і правилами. Лише в цьому випадку зусилля влади з наведення правопорядку, зміцнення правових засад у житті суспільства, активізації боротьби зі злочинністю сприйматимуться населенням, підтримуватимуться ним. Без цього держава не може реалізувати будь-яку антикримінальну стратегію.

Проголошене в Конституції України положення про те, що "людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю", у кримінально-процесуальному розумінні має стосуватися не тільки злочинця. Злочинець повинен мати можливість надійного правового захисту своїх інтересів і прав, але в жодному разі не мають бути ігноровані права потерпілого, що може завдавати шкоди надійності засобів боротьби зі злочинністю, коли безкарність тріумфує через неможливість довести

факт злочинної діяльності. Якщо суспільство не знайде в собі сил і засобів вирішення складного двоєдиного завдання ефективності й гуманності, то злочинність може перетворитися на соціальну чуму третього тисячоліття, у диктатуру "п'ятої", а потім - єдиної влади.

У підрозділі 2.3 *"Боротьба з корупцією як складова протидії злочинності"* йдеться про те, що корупція як специфічне соціальне явище в контексті боротьби зі злочинністю має виняткове значення і викликає особливий інтерес через низку обставин, зокрема: корупція не має чіткого правового визначення; вона різноманітна і характерна для будь-якого апарату державного управління; вона нерозривно пов'язана з організованою злочинністю; боротьба з нею лише заходами кримінального впливу не може бути ефективною; її вивчення є винятково важливим джерелом для глибинного дослідження злочинності й розроблення на цій основі заходів боротьби з нею. Прямі втрати від неї становлять щорічно до 30 % річного бюджету, вона збільшує вартість товарів і послуг на 5-15 %.

Корупція як кримінальне явище глибоко пов'язана з організованою злочинністю, котра не лише проникає у структури влади, а й використовує їх для створення сприятливих для себе умов. Значне поширення корупції відображає якісно новий рівень організованої злочинності, сьогодні стає реальним чинником дестабілізації обстановки у країні, погрози дискредитації процесів перетворення в економіці. Усе це треба мати на увазі при розробленні політики боротьби з корупцією. Нині корупція, як ніколи раніше, "роз'їдає" державний механізм, створює сприятливі умови для процвітання організованої злочинності, породжує зневір'я населення в бажанні та здатності правителів до дійсного приборкання "п'ятої" влади. Водночас заходи, що вживаються на державному рівні, не можуть цілком забезпечити боротьбу з корупцією

Винятково важливим для організації боротьби зі злочинністю є уточнення поняття "корупція" і визначення його співвідношення з поняттям "організована злочинність", оскільки без з'ясування сутності корупції не можна визначити реальні цілі боротьби й адекватні засоби їх досягнення. Останніми роками в нашій державі боротьба з корупцією не мала належного наукового забезпечення, здійснювалася безсистемно за відсутності стратегії запобігання і протидії їй. Через це головні зусилля витрачались на реагування за фактами окремих корупційних виявів, а не на усунення причин й умов, що породжують їх. Власне, реальної боротьби з корупцією як такою в Україні не було. Підтвердженням тому слугують дані опитування населення, проведеного в межах дослідження, відповідно до яких 76,1 % опитаних оцінили діяльність держави щодо боротьби зі злочинністю незадовільно і вкрай негативно, а основними причинами цієї незадовільності 67,1 % опитаних назвали корумпованість державних структур. Та й самі державні службовці, на яких покладено обов'язки щодо боротьби з корупцією, на питання про те, чи може бути реальною (результативною) в умовах нашої держави боротьба з корупцією, відповіли: негативно - 81,5 % респондентів,

8,6 % - взагалі ухилилися від відповіді.

Корупція як явище сьогодення є особливим, специфічним соціальним конфліктом, що існує на межі економіки і права. Специфіка його полягає в тому, що він неминуче виникає між економічними відносинами, котрі об'єктивно розвиваються, та нормами права, що їх регулюють. Наслідки корупції завжди соціально значущі. Однією з головних причин масштабної корупції є те, що шкода заподіяна державі й наявна особиста вигода отримується не внаслідок порушення законів, а за допомогою використання недосконалості законодавства чи недоліків у ньому.

У підрозділі 2.4. *"Альтернативи кримінальному переслідуванню як ефективність боротьби зі злочинністю"* акцентовано увагу на тому, що останніми десятиліттями багато країн вирішують проблему боротьби зі злочинністю через розвиток альтернативних кримінальному переслідуванню заходів і засобів. Суть і призначення цих заходів полягає в обмеженні масштабів традиційної класичної реакції держави на злочин. У таких країнах, як Англія, Франція, Німеччина, Італія, Японія й інших багато зроблено як на теоретичному, так і практичному рівні в аспекті витіснення зі сфери дії кримінального права покарання, коли це можливо і доцільно. Водночас наше законодавство стосовно реакції на злочинні вияви містить достатню кількість елементів доцільності, коли робиться вибір між належним і раціональним: звільнення від відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям, звільнення від покарання у зв'язку з примиренням винного з потерпілим, звільнення від відповідальності осіб, які брали участь у створенні злочинної організації і добровільно заявили про це й активно сприяли розкриттю даного злочину тощо.

Потребує нагального вирішення питання про малозначущість вчиненого суспільно небезпечного діяння і відмежування його від власне злочину, що становить великий і предметний інтерес для теорії та практики боротьби зі злочинністю. Необхідно здійснювати пошуки визначення нових критеріїв оцінки діяльності правоохоронних органів. Варте на увагу запровадження принципу доцільності кримінального переслідування, тобто безпосередньої відмови від порушення кримінального переслідування або заміни традиційного розслідування заходами, що не пов'язані із застосуванням кримінального покарання. У такому варіанті публічний інтерес розглядається не як обов'язковість в усіх без винятку випадках удаватися до кримінального переслідування, а як вибірковість у застосуванні відповідних варіантів: утримуватися від затрат часу на переслідування дрібного правопорушника і зосередитися на найнебезпечніших злочинах чи ж продовжувати розкривати дрібні злочини. При цьому принцип доцільності не протиставляється принципу законності, а є засобом його реалізації.

Альтернативні кримінальному переслідуванню заходи є різними за своїм характером й обсягом у різних країнах, проте єдність їх у тому, що треба вибірково обмежити застосування кримінального покарання на досудових

стадіях. їх сутність полягає у прагненні розв'язати кримінально-правовий конфлікт поза межами класичної кримінальної юстиції без кримінального переслідування, кримінальної відповідальності та покарання.

Таким чином, альтернативи кримінальному переслідуванню спрямовані на одночасне вирішення автономних цілей класичної тріади - держава-винний-потерпілий: держава заощаджує час, засоби, кадри, пов'язані з розслідуванням, судовим розглядом, виконанням вироку; винний уникає кримінальної відповідальності й тягот кримінального процесу; потерпілий одержує максимально швидко компенсацію заподіяної йому шкоди.

У підрозділі 2.5. *"Процесуальна економія"* ідеться про проблемні питання, що пов'язані з навантаженням слідчих й оперативних працівників, негативним впливом на якість і результативність їх діяльності. До суттєвих недоліків організації нашої правоохоронної системи автор відносить значний обсяг документообігу і складність процесуального оформлення доказів, що, на думку законодавця, повинно бути надійною гарантією прав й інтересів особи, але насправді таким не є, а на результативності розслідування позначається. Одним із шляхів процесуальної економії здобувач вважає запровадження спрощеної процедури розслідування, що сприятиме усуненню багатьох наявних недоліків діяльності з розкриття і розслідування злочинів. Іншим чинником, що негативно впливає на процесуальну економію, є тривалість термінів розслідування. Це призводить не лише до негативного впливу чинника часу на встановлення істини у справі, а і спричиняє обмеження прав особи, притягнутої до відповідальності, створення таким чином додаткових можливостей для здійснення впливу на потерпілих і свідків з метою зміни їх показань тощо.

Розв'язання питань процесуальної економії має сприяти пошуку шляхів, котрі без значних затрат сил і засобів дали б змогу забезпечити належну ефективність діяльності з розкриття і розслідування злочинів. Доцільність й економія у слідчій діяльності підпорядковані не стільки меті досягнення результатів, скільки забезпеченню правомірного способу дій при встановленні істини. Розглядаються також дискусійні питання щодо надання процесуального значення і статусу джерела доказів протоколам опитувань громадян та попереднім дослідженням, що здійснюють експерти за оперативними матеріалами, а також правомірності призначення експертиз до порушення кримінальної справи. У цьому дослідженні автор ґрунтується на досвіді законодавців Білорусі, Казахстану та Узбекистану.

Розділ 3. "Удосконалення методів і засобів боротьби зі злочинністю" складається з шести підрозділів.

У підрозділі 3.1. *"Проблеми удосконалення системи правосуддя"* акцентовано увагу на тому, що удосконалення системи правосуддя є одним з актуальних і важливих питань стосовно сутності проблеми взаємодії прав особи і забезпечення ефективності засобів боротьби зі злочинністю. Це потребує як розроблення і впровадження в діяльність правоохоронних органів нових, зокрема

й нетрадиційних засобів і методів, так і нових підходів до вибору і реалізації цих засобів, без чого сьогодні боротьба зі злочинністю не може бути результативною й ефективною. Під час прийняття будь-якої кримінальної та кримінально-процесуальної норми законодавець повинен зважати на зазначену діалектику співвідношення прав та інтересів різних осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, й конкретно визначати *пріоритетність* інтересів тієї чи іншої сторони, тобто вирішувати, *чому* в конкретному випадку надається перевага - захисту прав, збереженню таємниці, установленню об'єктивної істини, створенню умов для боротьби зі злочинністю тощо. Головною проблемою, що хвилює громадськість України, Росії, Молдови та інших країн Співдружності Незалежних Держав, є проблема змагальності у кримінальному процесі, рівноправності його суб'єктів і пов'язаних з цим питань.

У підрозділі 3.2. *"Можливості та шляхи удосконалення методів і засобів боротьби зі злочинністю"* зазначено, що головними напрямками удосконалення методів і засобів боротьби зі злочинністю автор вважає повноцінне використання досягнень науково-технічного прогресу, встановлення чітких й ефективних правових правил боротьби зі злочинністю, підвищення рівня матеріально-технічного і кадрового забезпечення правоохоронних органів. Важливе значення надається удосконаленню раніше розроблених прийомів, засобів і методів діяльності, розширенню можливості їх використання для вирішення завдань кримінального судочинства, зокрема, на основі більш глибокого аналізу їх природи і сутності, а також оцінки реального співвідношення прав особи і завдань боротьби зі злочинністю. На тлі сучасних змін у кримінально-правовій, цивільно-правовій, адміністративно-правовій та інших сферах права існує нагальна потреба прийняття нового і досконалого Кримінально-процесуального кодексу.

У підрозділі докладно розкрито питання і проаналізовано матеріали вітчизняної та зарубіжної практики щодо співвідношення понять "спонування до дій", "слідчий та оперативний експеримент", "провокація", "дезінформація". На думку автора, в аспекті криміналістичної тактики спонукальні дії треба розглядати не як провокацію, а як засіб перевірки особи на чесність, установлення реальної поведінки людини. У такому випадку "переграти" супротивника - означає приховати свої плани і наміри й, таким чином, досягти необхідного й бажаного.

У діяльності з розкриття і розслідування злочинів питання має ставитися не про те, припустимі чи ні обман, дезінформація, провокація й інші такі засоби, а необхідно чітко визначити умови, за яких вони можуть використовуватися, а отже, й те, коли їх застосування є неприпустимим.

У підрозділі 3.3. *"Експеримент в удосконаленні слідчої діяльності"* докладно досліджено експериментальні методи пізнання різноманітних явищ, і зазначено, що у слідчій діяльності експеримент широко застосовується як засіб дослідної перевірки окремих обставин у межах слідчих дій, при проведенні

експертиз. Проте в наукових криміналістичних дослідженнях експериментальний метод використовується порівняно обмежено. Це зумовлено тим, що не розкрито поки що повною мірою можливостей цього методу стосовно криміналістичних аспектів слідчої діяльності, а також існують суттєві обмеження та складності щодо експериментів у сфері кримінального судочинства. З огляду на це, у слідчій діяльності стосовно можливостей експериментування треба мати на увазі дві сфери: а) аспекти, пов'язані зі зміною прав й обов'язків учасників процесу; б) аспекти, зміна яких не пов'язана з корегуванням прав й обов'язків суб'єктів кримінального судочинства. Експерименти, що стосуються першої сфери, можна здійснювати лише на основі рішення законодавця. Для експериментів другої групи потрібне рішення відомств (прокуратури, Міністерства юстиції, Міністерства внутрішніх справ, Служби безпеки України) чи їх структурних підрозділів у межах своєї компетенції. У галузі тактики слідства експериментування має специфічні риси як через те, що положення, реалізовані через тактику, найчастіше торкаються прав й обов'язків осіб, так і через те, що можливості їх перевірки поза безпосереднім процесом розслідування надто обмежені. Тактика слідства пов'язана, насамперед, з поведінковими мотивами і діями учасників розслідування, основою яких є загальні закономірності людського спілкування, сприйняття, переробки, збереження і відтворення інформації. Тому корекція отриманих при проведенні експерименту даних повинна здійснюватися на основі вивчення конкретних епізодів розслідування. На основі аналізу наукових джерел, слідчої практики та результатів анкетувань, автор дійшов висновку про можливість і необхідність більш широкого використання експериментального методу у вивченні й удосконаленні слідчої діяльності.

У підрозділі 3.4. *"Засоби масової інформації у боротьбі зі злочинністю"* йдеться про те, що взаємодія правоохоронних органів із засобами масової інформації дає їм змогу в процесі діяльності ефективніше і раціональніше використовувати власні інтелектуальні й матеріальні ресурси, оптимізувати розв'язання оперативно-розшукових та слідчих завдань, підвищити результативність процесуальних, розшукових, правовиховних і профілактичних заходів, формувати позитивну суспільну думку стосовно роботи правоохоронних органів. До завдань такої взаємодії автор відносить: інформування населення про вчинені злочини; запобігання і спростування чуток і дезінформації; отримання інформації про обставини розслідуваних злочинів; використання допомоги громадян у розшуку злочинців; повідомлення з профілактичною метою про прийоми і способи дій злочинців; дезінформація злочинців стосовно планів і можливостей правоохоронних органів; унесення розбрату і непевності у кримінальне середовище для руйнування злочинних груп; створення сприятливих умов для розв'язання інших оперативних та слідчих завдань тощо.

Окрему увагу приділено такому явищу, як журналістське розслідування, котре нерідко може бути якісним непроцесуальним розслідуванням, що виявляє

факти, які потребують кримінально-правового реагування. У процесуальному аспекті результати такого розслідування не мають жодного доказового значення, але можуть розглядатися як приводи і підстави до порушення кримінальної справи, а тому використання таких матеріалів у боротьбі зі злочинністю припустиме, але потребує обов'язкової виваженої оцінки. На окрему увагу заслуговує проблема створення і використання можливостей прес-служб правоохоронних органів.

У підрозділі 3.5. *"Захистучасників кримінального судочинства"* зазначено, що категорії осіб, які, на думку автора, потребують захисту у сфері кримінального судочинства, становлять дві основні групи: працівники правоохоронних органів (слідчі, дізнавачі, оперативні працівники та ін.); потерпілі, свідки, підозрювані, обвинувачені й особи, які можуть сприяти викриттю злочинної діяльності, насамперед, злочинних груп й угруповань, а також родичі та близькі цих двох категорій. Про важливість захисту суддів, слідчих й інших працівників правоохоронних органів свідчить світовий досвід боротьби з організованою злочинністю. Особливу актуальність має захист другої групи осіб, оскільки впливом на них злочинці й інші зацікавлені особи здійснюють протидію розслідуванню.

До основних напрямів і заходів захисту учасників кримінального судочинства належать: правові, що поділяються на кримінально-правові (встановлення відповідальності за посягання на життя, здоров'я, майно осіб тощо) та кримінально-процесуальні; соціально-економічні (надання можливості змінити біографічні дані, місце проживання і роботи, матеріальне забезпечення родини у випадку загибелі особи тощо); фізичні (надання охорони, технічний захист приміщень тощо). Запропоновано тактико-криміналістичні рекомендації, спрямовані на забезпечення безпеки учасників судочинства під час проведення окремих слідчих дій.

У підрозділі 3.6. *"Підготовка кадрів як умова удосконалення слідчої діяльності"* акцентовано увагу на тому, що професія слідчого належить до категорії професій, які пов'язані з роботою в умовах підвищеної відповідальності за життя, здоров'я і долю людини, а тому помилки слідчого, що спричинені наявністю прогалин у його професійній підготовці, можуть мати тяжкі й непоправні наслідки. Здійснено аналіз сучасного стану юридичної освіти в Україні, порівняно його з процесами, що відбуваються у вищій школі європейської освіти, з огляду на положення Болонської системи. Перетворення, що відбуваються у цьому напрямі, зокрема у системі освіти Міністерства внутрішніх справ, потрібні тому, що існуючий порядок не гарантує якісної підготовки і збереження кадрів органів внутрішніх справ, однак при цьому не повинно бути сліпого копіювання "західних зразків".

З метою поглибленої підготовки слідчих до майбутньої роботи важливе значення повинно надаватися спеціалізованим курсам окремих дисциплін, які відображають потреби практики та отримують корегування змісту підготовки

відповідно до змін життя і діяльності. Має йтися не про обмеження обсягу знань, що отримують випускники за час навчання, а про визначений пріоритет набуття високого рівня знань і практичних навичок у будь-якій конкретній галузі діяльності та слідчій зокрема.

Для підвищення рівня і якості підготовки слідчих кадрів необхідно: справжнє, а не на словах, бажання держави і її структур якісно змінити систему підготовки юридичних кадрів; винайти резерви підвищення рівня освіти, залучаючи до цього процесу тих, кого навчають, на основі підвищення інтересу до навчання через якісний добір і систему конкурсу в процесі навчання; підсилити роль і значення юристів у пошуку, розроблянні та впровадженні заходів і засобів удосконалення викладання.

ВИСНОВКИ

Результати проведеного дослідження дали можливість дійти таких висновків:

1. Зміст криміналістики завжди містить два полюси її вивчення - злочинну діяльність, спрямовану проти успіхів та інтересів людського суспільства, і діяльність проти злочинності, з розслідування її цілеспрямованості й постійної відозміни.

2. Злочинна діяльність - це не випадковість виявів дій злочинців, а один зі своєрідних і специфічних виявів видів людської діяльності, що характерна для всіх складників будь-якого її виду і виступає її метою, об'єктом і суб'єктом, засобами та специфічним процесом цієї діяльності.

3. Внесок криміналістики у боротьбу зі злочинністю полягає в забезпеченні засобів для виявлення, розкриття, розслідування і попередження злочинів, з огляду на характер злочинності.

4. Криміналістичні положення можуть використовуватися у сферах виявлення і розслідування злочинів (наприклад, цивілістика, адвокатура тощо), проте криміналістика не зобов'язана обслуговувати інші сфери. При цьому криміналістика має не тільки розробляти засоби виявлення слідів злочинів, а й засоби і прийоми, необхідні для приховування і маскуванню у процесі оперативно-розшукової діяльності і в межах проникнення в організовані злочинні групи.

5. Уся процедура розслідування і її регламентація полягає в конкуренції прав й інтересів потерпілих і злочинців, тому будь-який захід кримінального судочинства, захищаючи інтереси потерпілого, водночас обмежує право винуватого, або збільшує ступінь прав притягненого до відповідальності й одночасно зменшує міру захисту прав й інтересів суспільства.

6. Сьогодні корупція, як ніколи, "руйнує" державний механізм, створюючи сприятливі умови для розвитку організованої злочинності та породжуючи зневіру населення до керівників влади.

Абсолютно перемогти корупцію неможливо. До того ж, якщо становище у владі й суспільстві є нормальним, корупція стає технологічно корисним сигналом

про недоліки в методах роботи влади. Не існує країн, апріорі приречених на масштабну і хронічну корупцію. Україна не є винятком з цього правила.

7. Альтернативні заходи протидії переслідуванню спрямовані, насамперед, на профілактику злочинів, учинюваних неповнолітніми, і зменшення кількості "населення в'язниць". Ці заходи містять поліцейське попередження, інститут медіації (посередництва) і фіскальних штрафів. Доцільність й економія у слідчій діяльності мають підпорядковуватися, передусім, забезпеченню правомірності встановлення істини і цілям досягнення результатів.

8. Криміналістичне дослідження двоєдиного взаємозв'язку злочинної діяльності та спрямованої боротьби проти правоохоронної діяльності має дедалі ширше і глибше розвиватися, однак наявні наукові праці найчастіше стосуються теоретичної постановки цих питань і вкрай рідко висвітлюють аспекти внутрішнісні й такі, що відрізняються практичною новизною розвитку злочинності, зумовлюють необхідну модернізацію засобів і методів виявлення, розкриття, розслідування і попередження злочинів.

9. Кожен вид джерел і методів вивчення інформації має як позитивні, так і негативні аспекти, тому для будь-якого дослідження необхідно ретельно підбирати відповідні джерела і методи вивчення. На жаль, аналіз досліджень багатьох вчених найчастіше відображає найпростіші методи його проведення.

10. Практичне експериментування у сфері кримінального судочинства вкрай обмежене, оскільки нові пропозиції правової сутності можуть не лише сприяти захисту прав й інтересів учасників (насамперед, громадян), а й погіршувати їх. Водночас багато питань, навіть організаційно-технічних (наприклад, необхідність технічних помічників слідчого тощо), вкрай рідко не перевіряються експериментально чи організаційно.

11. Українська система правосуддя за своєю сутністю ніколи не була і не є змагальною, яка створює таку видимість лише за зовнішньою формою, перешкоджаючи справжньому досягненню демократичних принципів.

12. "Право мовчати" має стосуватися лише основних принципів Конституції, а його поширення на поведінку правопорушників позбавить слідчого права застосовувати тактичні прийоми і загалом активно здійснювати слідчу діяльність.

13. Односкладове віднесення дезінформації, обману, спонукання до дій тощо до неприпустимих і неправомірних дій, на наш погляд, є помилковим, оскільки вони мають чітко розмежовуватись на правомірні, які становлять зміст і суть тактичних прийомів, і на неприпустимі та неправомірні, що прямо суперечать правам особистості. Необхідний чіткий поділ і розмежування на спонукання до дій і безперечну провокацію.

14. Взаємодія правоохоронних органів із засобами масової інформації має оптимізувати їх діяльність і сприяти підвищенню громадської думки про їх роботу.

15. Суттєвим чинником, що впливає на вірогідність показань і бажання

громадян брати участь у досудовому і судовому слідстві, є недостатність державної гарантії на недоторканність особи.

16. Правильною є система юридичної освіти, що має навчати "правозастосуванню" замість "правознавства", оскільки за чотири-п'ять років навчання відбувається багато нового, що нерідко принципово змінюється і відстає впродовж цього часу.

17. Цілком правильно зазначає Рахункова палата Верховної Ради України про нераціональну побудову системи і значну кількість навчальних закладів Міністерства внутрішніх справ України, що не забезпечують потреби в кадрах Міністерства внутрішніх справ України і зловживають комерціалізацією.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії

1. Карпов Н.С. Теоретичні основи та практика використання передового досвіду органів внутрішніх справ у протидії злочинній діяльності: Монографія. - К.: Нац. акад. внутр. справ України, 2003. - 124 с.

2. Карпов Н.С. Злочинна діяльність: Монографія. - К.: Вид-во Семененко Сергія, 2004. - 307 с

3. Карпов Н.С. Криміналістичні засади вивчення злочинної діяльності: Монографія. - К.: Вид-во Семененко Сергія, 2007. - 522 с

4. Бахин В.П., Когамов М.Ч., Карпов Н.С. Допрос на предварительном следствии. Процессуальные и криминалистические вопросы: Монографія. - Алмати: Оркениет, 1999. - 208 с.

5. Баулін О.В., Карпов Н.С. Процесуальна самостійність і незалежність слідчого та їх правові гарантії: Монографія. - К.: Нац. акад. внутр. справ України, 2001.-232 с.

6. Бахин В.П., Карпов Н.С. Материалы к изучению практики борьбы с преступностью: Монографія. - К.: Вид-во Семененко Сергія, 2007. - 489 с.

Навчальні посібники, посібники

1. Ищенко А.В., Карпов Н.С. Научное обеспечение практики борьбы с преступностью: Учеб. пособие. - К.: Изд-во Нац. акад. внутр. дел Украины, 1997. -136 с.

2. Бахин В.П., Карпов Н.С. Некоторые аспекты изучения практики борьбы с преступностью: Учеб. пособие. - К.: Охрана труда, 2002. - 456 с.

3. Ищенко А.В., Карпов Н.С., Кондратьев Я.Ю. Наукове забезпечення протидії злочинності: Навч. посіб. - К.: Вид. центр "Просвіта", 2002. - 223 с

4. Баулін О.В., Карпов Н.С., Поповченко О.І., Савицький Д.О. Спрощене досудове провадження в Україні: історія, сучасність, перспективи: Навч. посіб. - К.: Нац. акад. внутр. справ України, 2004. - 151 с.

5. Акулов В.И., Карпов Н.С., Лукьянчиков Б.Е., Лукьянчиков Е.Д. Признаки

внешности человека и использование информации о них в работе органов внутренних дел: Пособие. - К.: Нац. акад. внутр. дел Украины, 2001.-61 с.

6.Карпов Н.С, Свдокименко СВ. Злочинна діяльність: Посібник. - К.: Мустанг, 2001.-59 с.

7.Бахин В.П., Карпов Н.С. Библиография литературы по проблемам борьбы с организованной преступностью: Учебно-справочное пособие. - К.: Охрана труда, 2003.-588 с.

Статті в наукових фахових виданнях

1.Карпов Н.С. Криміналістичне вивчення злочинної діяльності // Наук, вісн. Нац. акад. внутр. справ України. - К., 2001. - № 3. - С. 229-232.

2.Карпов Н.С. Специфічний погляд на проблеми боротьби зі злочинністю // Вісн. Одес. ін-ту внутр. справ. - О., 2001. - № 2. - С 27-32.

3.Карпов Н.С. Методи вивчення злочинної діяльності // Наук. вісн. Нац. акад. внутр. справ України. - К., 2001. - № 5. - С. 74-76.

4.Карпов Н.С. Об акцентах в борьбе с преступностью // Вестн. Воронеж, ин-та МВД России. - Воронеж, 2002. - № 2 (11). - С. 37-38.

5.Карпов Н.С. До питання про засоби боротьби зі злочинністю // Вісн. Донец, ін-ту внутр. справ. - Донецьк, 2003. - № 3. - С. 115-122.

6. Карпов Н.С. Про вдосконалення досудового слідства // Вісн. Одес. ін-ту внутр. справ.-О., 2003.-№4.-С 110-114.

7.Карпов Н.С. Проблеми криміналістичної підготовки юридичних кадрів // Вісн. Одес. ін-ту внутр. справ. - О., 2003. - № 3. - С 233-237.

8.Карпов Н.С. Проблеми захисту учасників кримінального судочинства // Наук. вісн. Юридичної акад. МВС України. - Д., 2003. - № 2. - С. 269-274.

9.Карпов Н.С. Про природу і призначення криміналістики // Вісн. Одес. ін-ту внутр. справ. - О., 2003. - № 2. - С 55-57.

10. Карпов Н.С. Про поняття криміналістичної тактики // Вісн. Хмельниц. ін-ту регіонального управління та права. - Хмельницький, 2003. - № 13-14 (7-8).

- С 284-288.

11. Карпов Н.С. О современной преступности // Преступность в Республике Молдова: состояние, тенденции, меры предупреждения и борьбы. - Кишинэу, 2003. - Ч. 1. - С. 41-46

12.Карпов Н.С. Боротьба зі злочинністю і права особи // Наук. вісн. Нац. акад. внутр. справ України. - К., 2004. - № 4. - С. 110-119.

13.Карпов Н.С. Питання призначення і види науково-технічних засобів, які використовуються в кримінальному процесі // Вісн. Одес. ін-ту внутр. справ. - О.,2004.-№1.-С75-80.

14.Карпов Н.С. Про виділення пріоритетів у боротьбі зі злочинністю // Вісн. Хмельниц. ін-ту регіонального управління та права. - Хмельницький, 2004. -№3.- С 201-206.

15.Карпов Н.С. О некоторых аспектах борьбы с преступностью // Вестн.

Акад. МВД Республики Беларусь. - Минск, 2004. - № 1(7). - С. 209-210.

16. Карпов Н.С. Протидія корупції у правоохоронних органах: американський підхід // Вісн. Хмельниц. ін-ту регіонального управління та права. - Хмельницький, 2004. - № 4(12). - С 202-205.

17. Карпов Н.С. Роль методів опитування в дослідженні злочинної діяльності // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика): Наук.-практ. журн. - К., 2005. - № 12. - С 182-190.

18. Карпов Н.С. Сучасні проблеми боротьби з корупційними проявами: міжнародний аспект // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика): Наук.-практ. журн. - К., 2005. - № 11. - С 39-47.

19. Карпов Н.С. Використання загальних наукових методів в криміналістичному вивченні // Вісн. Одес. ін-ту внутр. справ. - О., 2005. - № 4. - Ч. 1.-С 58-63.

20. Карпов Н.С. Криміналістична характеристика торгівлі людьми // Університетські наукові записки. Часопис Хмельниц. ун-ту управління та права. - Хмельницький, 2005. - № 3 (15). - С 268-273.

21. Карпов Н.С. Особливості сучасної організованої злочинності // Юридична Україна. - К., 2006. - № 6. - С 72-79.

22. Карпов Н.С. Законодавство України у сфері забезпечення безпеки свідків та потерпілих // Наук. вісн. Київ. нац. ун-ту внутр. справ. - К., 2006. - №1.- С. 90-97.

23. Карпов Н.С. Місце і роль альтернатив кримінальному переслідуванню у системі засобів боротьби зі злочинністю // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика): Наук.-практ. журн. - К., 2006. - №13.-С 59-72.

24. Карпов Н.С. Тактичний засіб чи недопустимий прийом // Наук. вісн. Київ. нац. ун-ту внутр. справ. -К., 2006.-№2. -С. 158-166.

25. Карпов Н.С. Протидія розслідуванню // Наук. вісн. Київ. нац. ун-ту внутр. справ. - К., 2006. - № 3. - С. 168-177.

26. Карпов Н.С. Чи вичерпані можливості нетрадиційних засобів і методів слідства? // Актуальні пробл. юрид. наук у дослідженнях вчених: Наук.-практ. зб. - К., 2006. - № 52. - С 3-7.

27. Карпов Н.С. Слідча хитрість під час допиту // Актуальні пробл. юридичних наук у дослідженнях вчених: Наук.-практ. зб. - К., 2006. - № 53. - С 3-7.

28. Карпов Н.С. Змагальність у слідстві: криміналістичний аспект // Університетські наукові записки: Часопис Хмельниц. ун-ту управління і права. - Хмельницький, 2006. - № 2 (18). - С 254-259.

29. Карпов Н.С. Можливість та допустимість компромісу у кримінальному судочинстві // Наук. вісн. Київ. нац. ун-ту внутр. справ. — К., 2007.-№4.-С. 48-54.

30. Карпов Н.С. Противодействие расследованию как элемент преступной деятельности // Проблемы преодоления расследования преступлений.

- М.: Акад. упр. МВД России, 2007. - С. 79-90.

31. Карпов Н.С. Проблемы нейтрализации противодействия расследованию // Расследование и противодействие ему в состязательном уголовном судопроизводстве: процессуальные и криминалистические вопросы: Сб. науч. тр. - М., 2007. - С. 244-252.

32. Бахін В.П., Карпов Н.С., Євдокименко С.В. Допит як спосіб протидії злочинній діяльності // Вісн. Запоріз. юрид. ін-ту. - Запоріжжя, 2000. - № 4. - С 291-299.

33. Бахін В.П., Кузьмічов В.С., Євдокименко С.В., Карпов Н.С. Принципи злочинної діяльності // Вісн. Львів, ін-ту внутр. справ. - Л., 2000. - № 2. - С 126-132.

34. Бахин В.П., Зеленковский СП., Карпов Н.С. Кто должен бороться с коррупцией? // Вісн. Луган. акад. внутр. справ. - Луганськ, 2003. — № 2. - С. 144-156.

35. Бахин В.П., Карпов Н.С. Современные проблемы криминалистической подготовки // Вестн. криминалистики. - М., 2003. - Вып. 2(6). - С. 19-27.

36. Бахін В.П., Карпов Н.С. Сучасна злочинність і удосконалення засобів боротьби з нею // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). - К., 2004. - № 9. - С 119-129.

37. Бахін В.П., Карпов Н.С. Сучасна злочинність і удосконалення засобів боротьби з нею // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). - К., 2004. - № 10. - С 119-127.

38. Карпов Н.С., Семенов Г.В. Злочинна діяльність у сфері телекомунікаційних засобів стільникового зв'язку: проблеми та шляхи протидії // Наук. вісн. Нац. акад. внутр. справ України. - К., 2004. - № 5. - С. 72-81.

39. Бахин В.П., Карпов Н.С. Коррупция: кому и как с ней бороться? // Российский следователь. - М., 2004. - № 10. - С. 19-24.

40. Бахин В.П., Зеленковский СП., Карпов Н.С. О допустимости применения полиграфа и использования гипноза при расследовании преступлений // Криминалистика и судебная экспертиза. - К., 2004. - Вып. 52. - С. 22-30.

41. Бахін В.П., Карпов Н.С., Зеленковський СП. Законність і доцільність - взаємодія чи взаємовиключення? // Бюл. Мін-ва юстиції України. - 2004 - №7(33).-С 62-73.

42. Бахін В.П., Карпов Н.С., Зеленковський СП. Розширювати методи розкриття злочинів, або обмежувати можливості розслідування? // Прокуратура, людина, держава. - К., 2005. - № 3(45). - С 68-75.

43. Карпов Н.С., Керницький Б.А. Експеримент як засіб удосконалення практичної діяльності // Південноукраїнський правничий часопис. - О., 2006. - №1.- С 75-78.

44. Карпов Н., Панасюк Т. Кримінально-правовий; кримінально-процесуальний та виктимологічний аналіз поняття "потерпілий" // Підприємство,

господарство і право. - 2007. - № 5. - С 142-145.

Статті, виступи, тези, що додатково відображають наукові результати дослідження

1.Бахин В.П., Карпов Н.С. Что можно и нужно использовать в борьбе с современной преступностью // Уголовный процесс и криминалистика на рубеже веков: Юбилейные чтения, посвященные 45-летию кафедры управления органами расследования преступлений. - М: Акад. упр. МВД РФ, 2000. - С. 291-299.

2.Карпов Н.С. Об акцентах в борьбе с преступностью // Современные проблемы борьбы с преступностью: Науч.-практ. межвуз. конф. (г. Воронеж, 15-16 мая) // Вестн. Воронеж, ин-та МВД России. - Воронеж. - 2002. - № 2(11). - С. 37-38.

3.Баулін О.В., Карпов Н.С. Дізнання в Україні: проблеми і перспективи // Судова реформа в Україні: проблеми і перспективи: Матеріалі міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ-Харків, 18-19 квітня). - 2002. - С 257-258.

4.Карпов Н.С, Панасюк Т.І. Актуальні проблеми участі неповнолітніх свідків у кримінальному процесі // Деліквідна поведінка дітей та молоді: сучасні технології протидії: Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 31 березня - 1 квітня 2006 р. - О., 2006. - Ч. II. - С 227-232.

5. Карпов Н.С, Панасюк Т.И. Проблемы выявления и допроса потерпевших от преступлений террористического характера // Предотвращение и борьба с преступлениями террористической направленности: Международная науч.-практ. конф. (г. Кишинэу, 18 мая 2006 г.). - Кишинэу, 2006. - С. 137-142.

6. Карпов Н.С. Окремі проблеми підготовки юристів-правоохоронців // Правове життя: сучасний стан та перспективи розвитку: 36. тез наук. доп. III Міжнар. конф. аспірантів, студентів та здобувачів (м. Луцьк, 23-24 березня 2007 р.). - Луцьк, 2007. - С 248-250.

7.Карпов Н.С, Панасюк Т.И. Актуальные проблемы признания лица потерпевшим согласно Уголовно-процессуального кодекса Украины // Актуальные проблемы современной юридической науки и практики: Межвуз. сб. наук. тр. - Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 2007. - Вып. 2. - С. 324-330.

8.Карпов Н.С, Максимчук И.Н. Состояние обеспечения безопасности потерпевшего в уголовном процессе // Проблемы борьбы для органов внутренних дел: Международная науч.-практ. конф. (г. Минск, 24 января 2007 г.): Тез. докл. - Минск, 2007. - С 131-132.

9.Бахин В.П., Карпов Н.С. Что дают теории и практике кандидатские диссертации? // Вузовская юбилейная конф. (г. Москва, 25-26 октября 2007 г.). - М.: Акад. упр. МВД России. - С. 132-139.

АНОТАЦІЯ

Карпов Н.С. Криміналістичні засади вивчення злочинної діяльності. - Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за

спеціальністю 12.00.09 - кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза. — Київський національний університет внутрішніх справ. - Київ, 2007.

Дисертація присвячена розгляду криміналістичних засад вивчення злочинної діяльності. Висвітлено питання характеристики злочинності як об'єкта криміналістичного дослідження, особливості характеристики сучасної злочинності, методів вивчення злочинної діяльності та протидії як окремого елементу останньої. Розглянуто співвідношення слідчої та злочинної тактики. Визначено місце й роль криміналістики в системі завдань боротьби зі злочинністю, досліджено співвідношення захисту прав особи та контролю над злочинністю, запропоновано альтернативи кримінальному переслідуванню та розглянуто питання процесуальної економії як умови раціоналізації діяльності щодо розкриття і розслідування злочинів. Запропоновано й обгрунтовано шляхи вдосконалення методів та засобів боротьби зі злочинністю, зокрема, використання засобів масової інформації у боротьбі зі злочинністю, захист учасників кримінального судочинства, підготовка кадрів як передумова удосконалення слідчої діяльності. Розроблено низку пропозицій і рекомендацій, спрямованих на подальше удосконалення вивчення злочинної діяльності та забезпечення боротьби з нею.

Ключові слова: криміналістика, злочинна діяльність, методи вивчення, елементи злочинної діяльності, злочинна тактика, кримінальне переслідування, протидія розслідуванню, тактичні рішення, підготовка кадрів.

АННОТАЦИЯ

Карпов Н.С. Криминалистические основы изучения преступной деятельности. - Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора юридических наук по специальности 12.00.09 - уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза. - Киевский национальный университет внутренних дел. - Киев, 2007.

Диссертация посвящена рассмотрению криминалистических основ и актуальных проблем изучения преступной деятельности, организации и осуществлению борьбы с ней.

Представлено характеристику современного состояния преступности с учетом процессов, происходящих в мировом сообществе и в Украине в частности. Раскрыты такие важные в криминалистическом плане стороны преступности, как ее масштабность, организованность, все повышающаяся профессионализация, транснациональность, высокая техническая вооруженность.

Автор аргументирует свою мысль относительно уточнения соотношений категорий и понятий "преступление", "преступность", "преступная деятельность", полагая, что преступление - это единичное явление, преступность - общее, а преступная деятельность - проявление и отображение социальной сущности преступлений и преступности как социального элемента жизнедеятельности общества. Обращено внимание на специфичность и своеобразие процесса

преступной деятельности, специфическим элементом которого является противодействие ее выявлению и прекращению, что всегда присуще действиям преступников.

К принципам преступной деятельности как основным положениям, определяющим ее сущность, формы и методы, отличительные черты, заслуживающим на внимание и изучение, автор относит: целесообразность, экономичность, несколько непривычный для общепринятого восприятия в этом контексте принцип - научной обоснованности, который в преступности проявляется в использовании для подготовки и совершения преступлений современных технических средств.

Рассмотрены вопросы взаимосвязи принципов следственной и преступной деятельности, проявляющиеся, прежде всего, через объект и цели деятельности - правовые отношения и социальные ценности, которые преступность стремится использовать с корыстными намерениями, а следствие - защитить от этих посягательств.

Сделан вывод, что основным методом исследования преступной деятельности является выборочный, применение которого обеспечивается однородностью выборки по избранному для исследования признаку.

Определено, что противодействие за период существования преступности развилось от элементарных шагов к системе изоциренного и открытого противодействия деятельности государственных органов. Современное противодействие расследованию изменилось не только качественно, воплотившись в новые формы, средства и методы осуществления, но и масштабно, особенно - в пределах организованной преступности.

В аспекте соотношения следственной и преступной тактики осуществлен анализ разных определений понятий "тактика", "криминалистическая тактика", "тактика деятельности преступников".

Давая характеристику задачам криминалистики, автор отдельно обращает внимание на то, что криминалистика как наука не должна ограничиваться только сферой уголовного судопроизводства, применение криминалистических сил и средств является правомерным и возможным и в сфере гражданского судопроизводства, что со временем отобразится и на определении предмета криминалистики.

Принципиально важным автор считает вопрос о внедрении криминалистических рекомендаций в практику раскрытия и расследования преступлений, поскольку это, во-первых, связано с функцией науки криминалистики, а, во-вторых, не внедрение многих из предложенных криминалистикой рекомендаций является серьезным недостатком в деятельности по борьбе с преступностью.

Сегодня нужно определиться с понятием и содержанием криминалистического обеспечения следственной практики. В этом следует четко разграничить два аспекта: научное обеспечение и организация обеспечения.

Отмечено, что по характеру и объему подходы к вопросам альтернативы уголовному преследованию в разных странах разные, однако единство их состоит в том, что необходимо избирательно ограничить применение уголовного наказания на досудебных стадиях. Такие альтернативы направлены на одновременное решение автономных задач классической триады - государство - виновный - потерпевший.

Рассматривая основные направления совершенствования методов и средств борьбы с преступностью и внося по этому поводу конкретные предложения, автор считает, что полноценное использование достижений научно-технического прогресса, установление четких и эффективных правовых правил борьбы с преступностью, повышение уровня материально-технического и кадрового обеспечения правоохранительных органов являются главными направлениями на этом пути.

Ключевые слова: криминалистика, преступная деятельность, методы изучения, элементы преступной деятельности, тактика преступления, уголовное преследование, противодействие расследованию, тактические решения, подготовка кадров.

ANNOTATION

N.S.Karpov. Criminalistic basis for studying the criminal activity. - Manuscript

Dissertation to stand for a degree of candidate of law, speciality 12.00.09. — criminal process and criminology; forensic expertise. National Academy of the Home Affairs of Ukraine, Kyiv, 2007.

The dissertation deals with the criminalistic basis for studying the criminal activity. The problems highlighted include: the characteristic of the criminal activity as an object of the criminalistic study; the peculiarities of the characteristic of the criminal activity nowadays; the characteristic of the methods of studying the criminal activity and countering it; the correlation between investigation and criminal tactics. There has been determined the role of criminology in fighting against criminal activity; the correlation between human rights protection and control of criminal activity has been studied; the alternatives to criminal prosecution and issues of legal procedures economy to rationalise the activity aimed at crimes disclosure and investigation have been proposed. There have been proposed and grounded the ways to improve methods of fighting against criminal activity, in particular the use of mass media in fighting against criminal activity; protection of the participants of criminal justice procedure; training of the personnel as a prerequisite for improving investigation activity. Some propositions and recommendations have been developed to further improving study of criminal activity and fighting against it.

Key words: criminology, criminal activity, methods of studying, elements of criminal activity, criminal tactics, criminal prosecution, countering investigation, tactical decisions, training of the personnel.